

ევგენი ჭანიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სა-
ხელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეც-
ნიერებათა ფაკულტეტის სტუდენტი

**ქართლის ბაგრატიონან ხელმწიფეთა და გამგებელთა
სამონეტო ემისიები და მათი სახესხვაობანი
(XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი)**

XVII საუკუნიდან მოყოლებული თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოჭრილმა ქართულმა მონეტებმა სრულიად დაკარგეს ეროვნული სახე, სიმბოლიკა და სპარსულ ყაიდაზე მოექცნენ.

იმდროინდელ თბილურ ვერცხლის მონეტებზე აუცილებლად არის დატანილი სპარსეთის შაჰინშაჰის სახელი და თარიღი ჰიჯრით (ისლამური წელთაღრიცხვით), ასევე შიიტური ფორმულა, ხოლო სპი-
ლენძის მონეტები სრულიად ანონიმურებია.

შაჰინშაჰთა მიერ დანიშნულ გურჯისტანის ვალებს (მმართვე-
ლებს) ეკრძალებოდათ მონეტების მოჭრა საკუთარ ყაიდაზე.

რუსეთის მეფის თევდორე ალექსის ძე რომანოვისადმი (მეფობდა 1676-1682 წლებში) საქართველოდან გაგზავნილი წერილიდან ნათელი ხდება, რომ სპარსეთის შაჰინშაჰი სულეიმანი ემუქრებოდა ქართლის მეფე ვახტანგ V-ს (შაჰნავაზს) ომით, რის ერთ-ერთ მიზეზად ამ გვირ-
გვინოსნის მიერ ფულის მოჭრის უფლების მითვისება სახელდება [1, 139].

აღსანიშნავია, რომ დადასტურებული ნუმისმატიკური ცნობები იმის შესახებ, რომ ვახტანგ V-ს რაიმე სახის საკუთარი სამონეტო ემი-
სია გამოეშვას, არ მოგვეპოვება.

ჩვენს მიზანს წარმოადგენს განვიხილოთ XVIII საუკუნის პირვე-
ლი მეოთხედის ქართლის სამეფოს ბაგრატიონან ხელმწიფეთა და გამ-
გებელთა სამონეტო ემისიები, რომლებიც თავის მხრივ საკმაოდ მნიშ-
ვნელოვან ინფორმაციას შეიცავენ იმ დროის საქართველოს პოლიტი-
კური ვითარების სრულყოფილად გასაანალიზებლად.

XVIII საუკუნის დაწყებისთანავე თბილისის ზარაფხანაში მოჭ-

რილ სპილენძის მონეტებს უკვე შესამჩნევი ცვლილებები დაეტყო [2, 251]. კერძოდ, ქართლის ხელმწიფეებმა და გამგებლებმა საფასეებზე დაინყეს საკუთარი ინიციალების დატანა, მაგრამ ყველანაირი ტიტულის გარეშე.

რაც შეეხება თბილისურ ვერცხლის მონეტებს, ისინი კვლავინდებურად სპარსულ ყაიდაზე იჭრებოდნენ. ვინაიდან ვერცხლი გათვლილი იყო საერთაშორისო ბაზარზე მიმოქცევისთვის, ბუნებრივია, რომ იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, ქართველი მეფეები და გამგებლები ვერ გაბედავდნენ რაიმე სახის ცვლილების შეტანას და თბილისის ზარაფხანაში არასპარსული ყაიდის ვერცხლის მონეტის მოჭრას.

ვერცხლისგან განსხვავებით, სპილენძის მონეტები განკუთვნილი იყო ადგილობრივი ბაზრისათვის და შესაბამისად მათი მოჭრაც ქართველი მეფის ან გამგებლის პრეროგატივას წარმოადგენდა. აღნიშნული პერიოდის მონეტები ცნობილია სამ ნომინალად [3, 23-27]: 1) **ბისტი** (წონა – 10,20 გრამი); 2) $\frac{1}{2}$ **ბისტი** (წონა – 7,9-9,15 გრამი) და 3) **ფული** (წონა – 3,29-4,59 გრამი).

პირველი მონეტა, რომელზეც ქართული ასოები ჩნდება, ვახტანგ VI-ს სახელს უკავშირდება და იგი ორ ნომინალად არის ცნობილი: 1) $\frac{1}{2}$ **ბისტი** და 2) **ფული**.

1703 წელს ქართლის უფლისწულმა ვახტანგ ლევანის ძემ ჯანიშინის (მეფის მოადგილის, გამგებლის) ტიტული მიიღო და ამ პოსტზე ჩაანაცვლა საკუთარი მამა – ლევანი, რომელიც შაჰის კარზე გაიწვიეს. იმხანად ქვეყანაში ასევე არ იმყოფებოდა თვით შაჰის მიერ ვალად დამტკიცებული მეფე გიორგი XI, რომელიც ავღანეთში სამხედრო მისიით გაგზავნეს.

ყოველივე ამის შესაბამისად, ქართლის ანუ საქართველოს ფაქტობრივი ეკონომიკური ცენტრის მმართველი – უფლისწული ვახტანგ ლევანის ძე გახდა. მის მიერ განხორციელებული პირველი სამონეტო ემისია 1708 წლით თარიღდება. ამ მონეტის აღწერილობა შემდეგნაირია:

შუბლი: მონეტის ცენტრში ზოდიაკალური თევზები და ვახტანგის სახელის დაქარაგმება („ვგ“, „ვნგ“ ან „ვტგ“) ჩასმული ორნამენტულ

ჩარჩოში, ირგვლივ სპარსული ზედწერილები – ضرب تفلحس ۱۱۲۰
فوس „ფულუსი იჭედა თბილისს 1120“ (=1708-1709).

ზურგი: გამოსახულია სამანძიანი ხომალდი, რომელიც მიმართუ-
ლია ან მარჯვნივ (სურ. 1) ან მარცხნივ (სურ. 2), ხომალდის ქვემოთ
მოთავსებულია თარიღი შემდეგნაირად 178 (1708) ან 179 (1709)

ვახტანგ VI-ს სამონეტო ემისია მნიშვნელოვანია იმით, რომ პირ-
ველად ქართული ნუმიზმატიკის ისტორიაში თარიღი დატანილია არა
ქორონიკონით ან ჰიჯრით, არამედ – ევროპული თარიღით. ორივე
ემისიის თარიღი გადმოცემულია ციფრ 0-იანის გარეშე. ეს სრულია-
დაც არ არის უჩვეული აღნიშნული პერიოდის სამონეტო პრაქტიკაში,
ვინაიდან სპარსულ ვერცხლის მონეტებზე ხშირად ხდებოდა ციფრი –
0-ის ამოგდება, რაც თავისებურ სპეციფიკასაც ქმნიდა.

სურ. 1

ვახტანგ VI-ის მონეტა, მოჭრილი 1708 წელს, ნომინალით – ½ ბისტი

სურ. 2

ვახტანგ VI-ის მონეტა ნომინალით – ფული

1711 წელს ჯანიშინ ვახტანგის უფროსი ძმა – ქართლის მეფე ქაი-

ხოსრო – ავღანეთში ბრძოლისას დაიღუპა. ვახტანგი განვეულ იქნა ისპაჰანში ქართლის მეფედ დასამტკიცებლად.

1712 წელს, სპარსეთში გამგზავრების წინ, ვახტანგმა ქართლის დროებით მმართველად თავისი უმცროსი ნახევარძმა – ბატონიშვილი სვიმონი დანიშნა.

უფლისწული სვიმონი ვახტანგის ჯანიშინობის (1703-1712 წლები) პერიოდშიც მონაწილეობდა ქართლის სამეფოს მართვა-გამგეობაში [2, 253]. იგი ვახტანგთან ერთად იხსენიება იმდროინდელ საბუთებში.

ორწლიანი მმართველობის პერიოდში სვიმონმა უხვად მოჭრა საკუთარი ინიციალებით დამშვენებული სპილენძის მონეტები (სურ. 3), რომლებიც ცნობილია ორ ნომინალად: 1) ½ ბისტი და 2) ფული. ამ მონეტების აღწერილობა შემდეგნაირია:

შუბლი: ფრთოსანი ურჩხულის გამოსახულება, რომლის თავი მიმართულია მარჯვნივ ანდა მარცხნივ. ირგვლივ არის სვიმონის სახელის ინიციალები ქართულად (მხედრული შრიფტით): „სმნ“.

ზურგი: სპარსულად – **فلس ضرب تغلبه ۱۱۲۴** „ფულუსი იჭედა თბილისს 1124“ (=1712-1713)

სურ. 3

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ სვიმონ ბატონიშვილი არასოდეს არ ატარებდა მეფის ტიტულს, თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საკუთარი სამონეტო ემისიები მან დიდი რაოდენობით დაგვიტოვა. ამით კიდევ ერთხელ დასტურდება, რომ სპილენძის მონეტების მოჭრის პრეროგატივა, განსხვავებით ვერცხლისგან, სწორედ ქართლის მეფეთა და ან გამგებელთა ხელთ იყო.

ქართლის კიდევ ერთი ბაგრატოვანი ხელმწიფე, რომელმაც განა-

ხორციელა საკუთარი სამონეტო ემისიები, თანაც საკმაოდ მრავალფეროვნად, იყო მეფე ვახტანგ VI-ის ვაჟი – ბაქარი, ასევე ცნობილი, როგორც შაჰნავაზ III.

1716 წელს სპარსეთში მყოფმა ვახტანგ VI-მ იძულებით მიიღო ისლამი, თუმცა იგი იქვე დატოვეს. მისი თხოვნით, შაჰინშაჰმა ჰუსეინ I-მა ქართლის მმართველად დაამტკიცა მისი ძე – ბაქარი.

როგორც ვახუშტი ბაგრატიონი მოგვითხრობს: „არამედ ვინადთან ჰგონებდა მეფე ვახტანგ წარსლვასა ხორასანს, ამისთვის ჰკადრა ყვენსა, რათა მისცეს მეფობა ქართლისა ძესა თვისსა ბაქარს“ [4].

პირველი სამონეტო ემისია ბაქარმა 1717 წელს განახორციელა. მის მიერ მოჭრილი მონეტები ცნობილია სამ ნომინალად: 1) ბისტი, 2) ½ ბისტი და 3) ფული. სტანდარტული სამონეტო ტიპის (სურ. 4) აღწერილობა შემდეგნაირია:

შუბლი: ფარშევანგის გამოსახულება მობრუნებული მარჯვნივ (ზოგ შემთხვევაში მარცხნივ), ირგვლივ ბაქარის სახელის ინიციალები „ბქრ“

ზურგი: სპარსულად – ۱۱۳۰ فس ضرب تغلبس „ფულუსი იჭედა თბილისს 1130“ (=1717-1718)

სურ. 4

ბაქარმა საკუთარი სახელით მონეტები მოჭრა ჰიჯრით 1130 და 1131 წლებში ანუ 1718-1719 წლებში (სურ. 5). ამ მონეტების აღწერილობა აბსოლუტურად იდენტურია. მათ შორის განსხვავება მხოლოდ

თარიღშია. ეს ემისიები ცნობილია მხოლოდ 1/2 ბისტის და ფულის ნომინალით.

შუბლი: ფარშავანგის გამოსახულება მობრუნებული მარჯვნივ (ზოგ შემთხვევაში – მარცხნივ). ირგვლივ არის ბაქარის სახელის ინიციალები ქართულად (მხედრული შრიფტით): „ბქრ“

ზურგი: სპარსულად – **فلوس ضرب تفلينس** „ფულუსი იჭედა თბილისს 1131“ (=1718-1719)

სურ. 5

სურ. 6

აღნიშნულ პერიოდში ასევე მოიჭრა ბაქარის მონეტის საკმაოდ სპეციფიკური სახესხვაობა (სურ. 6), რომელიც აქამდე დეტალურად არ იყო აღწერილი. მისი სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ მონეტის ზურგზე (რევერსზე) სპარსული წარწერა დასმულია მარცხნიდან მარჯვნივ და არა მარჯვნიდან მარცხნივ, როგორც ამას სპარსული ენა მოითხოვს. შესაძლებელია აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ზარაფის დაუდევ-

რობასთან, რამაც მონეტის ზურგის სარკისებურობა გამოიწვია. აღნიშნული ტიპის ბაქარის საფასეები იშვიათობას წარმოადგენს, თუმცა მათი აღმოჩენების რაოდენობა ყოველწლიურად მატულობს. ვიდრე-ვით ამ მონეტის რეკონსტრუქციას (სურ. 7)

სურ. 7

კიდევ ერთი სამონეტო ტიპი, რომელიც ბაქარის ხელმწიფობის პერიოდში იჭრებოდა, მაგრამ სრულად აღწერილი და გამოქვეყნებული ჯერ არ ყოფილა (სურ. 8), წარმოადგენს ამ მეფის სტანდარტული მონეტის (სურ. 5) მიახლოებულ ანალოგს, ოღონდ ქართული მხედრული ქარაგმის – ბაქარის ინიციალების გარეშე.

გარკვეული ცვლილებები აღნიშნული მონეტის შუბლზე გამოსახული ფარშავანგის იკონოგრაფიაშიც შეიმჩნევა. მონეტა სრულიად ანონიმურია, მაგრამ მისი სტილისტიკიდან და მოჭრის წლიდან (1130 (სურ. 9) და 1131 ჰიჯრით (=1717/19)) გამომდინარე, სრულიად საფუძვლიანად შეგვიძლია ეს მონეტა ბაქარის მიერ მოჭრილ სამონეტო ემისიებში შევიყვანოთ. მისი 1131 წლის ემისიის აღწერილობა შემდეგნაირია:

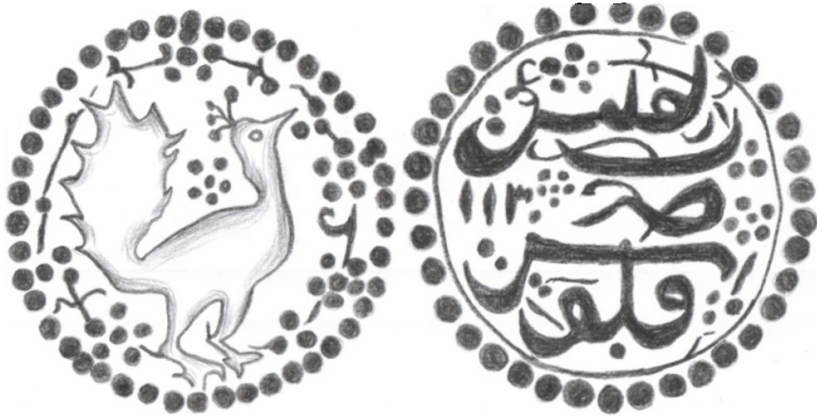
შუბლი: ფარშევანგის გამოსახულება მიმართულია აუცილებლად მარჯვნივ (მარცხნივ მიმართული აღნიშნული სამონეტო ტიპი ჯერ აღმოჩენილი არ არის) – ირგვლივ მორთული ორნამენტებით.

ზურგი: სპარსულად – **فلس ضرب تغلب** „ფულუსი იჭედა თბილისს 1131“ (=1718-1719)

სურ. 8

თბილისში მოჭრილი აღნიშნული ტიპის ანონიმური ემისია სულ ორ ნომინალად არის ცნობილი: 1) 1/2 ბისტი და 2) ფული. მათი აღმოჩენის სტატისტიკა ყოველწლიურად მატულობს, თუმცა ამ საფასის ემისია არ იყო ისეთი მასშტაბური, როგორც მაგალითად სტანდარტული 1130 ან 1131 წლის ემისიებისა. ვიძლევეთ აღწერილი მონეტის რეკონსტრუქციასაც (სურ. 9)

სურ. 9

ამ მონეტას გააჩნია ჩვენს მიერ ზემოთ აღწერილი რევერსის სარკისებური (სურ. 7) სახესხვაობაც, რომელიც აქამდე არ იყო გამოქვეყნებული და მხოლოდ ბოლო წლებში იქნა აღმოჩენილი. როგორც ჩანს, იმ პერიოდში თბილისის ზარაფხანაში მომუშავე ზარაფების კონტიგენტი გამოუცდელი იყო, რითაც შეიძლება აიხსნას ასეთი ხშირი შეცდომები იმდროინდელ სპილენძის მონეტებზე.

ბოლოს, გვსურს აღვწეროთ ბაქარის მიერ გამოშვებული კიდევ ერთი მონეტა, რომლის ნომინალური ერთეული ბისტია და რომელიც ერთ ცალად არის ცნობილი.

აღნიშნულ მონეტას დ. კაპანაძე [1, 151], გარეგანი ნიშნებიდან გამომდინარე, – საცდელად მიიჩნევდა (სურ. 10). ვიძლევიტ მის აღწერილობას:

შუბლი: ფარშევანგის გამოსახულება მობრუნებული მარჯვნივ, ირგვლივ ბაქარის სახელის ინიციალები „ბქრ“.

ზურგი: სპარსულად – **فلس ضرب تفلحس ١١٣٠** „ფულუსი იჭედა თბილისს 1130“ (=1717-1718).

სურ. 10

ამრიგად, XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, ქართლის ბაგრატიონთა ხელმწიფეებმა და გამგებლებმა კერძოდ, მეფე ვახტანგ VI-მ, გამგებელმა სვიმონმა და მეფე ბაქარ I-მა თბილისის სამეფო ზარაფხანაში მოჭრილ სპილენძის მონეტებზე დაიტანეს ქართული ზედწერილები – მხედრული შრიფტით [5], კერძოდ, თავიანთი სახელების ინიციალები (ვტგ; ვნგ; ვგ; სმნ; ბქრ.), რაც უმნიშვნელოვანეს მოვლენას წარმოადგენდა. უკვე საუკუნეზე მეტი იყო გასული მას შემდეგ, რაც საქართველოში მოჭრილ მონეტებზე ქართული წარწერები აღარ ფიქსირდებოდა.

ზემოთ აღნიშნულ მონეტებზე შეინიშნება გარკვეული სახესხვაობანი, რაც ბოლო დრომდე, შემჩნეული და შესწავლილი არ ყოფილა.

დამონმებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. დ. კაპანაძე, ქართული ნუმისმატიკა, თბილისი, 1969.
2. Е. А. Пахомов, Монеты Грузии, Тбилиси, 1970.
3. თ. დუნდუა, გ. დუნდუა, ქართული ნუმისმატიკის კატალოგი, IV ნაწილი, თბილისი, 2015.
4. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, წიგნში: „ქართლის ცხოვრება“ ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1973.
5. თ. დუნდუა, გ. დუნდუა, ნ. ჯავახიშვილი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად), ფული საქართველოში, მეორე გამოცემა, თბილისი, 2003.

Evgeni Chanishvili

*Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State
University, Faculty of Humanities*

The Bagrationi Kings and Governors of Kartli Coinages and their Differences (In the first quarter of XVIII century)

Summary

From the first quarter of XVIII century the stylistics of copper coins which were minted in Tbilisi was fundamentally changed. The kings and governors of Kartalinia/Kartli (Central part of Georgia) started placing their names on the coins. The three nominees of their coins are known: Bisti; ½ Bisti and Puli.

The first king who placed his name on the Tbilisi mint copper coins was king Vakhtang VI, son of prince Levan. His coinage (pic.1) is very important for Georgian numismatics history, because the date of minting on the coin was written with European date (178(1708) and 179(1709)).

The second governor who also placed his name on the coins was Vakhtang's brother prince Svimon (pic.3), but he never wore the title of Georgian King. And the last king who placed his name in the first quarter of XVIII century was king Vakhtang's son _ king Bakar I (pic.5).